

Małgorzata Serwach

Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 13 grudnia 2012 r. (I ACa 1018/12) dotycząca zadośćuczynienia dla najbliższych członków rodziny zmarłego¹

Teza

Art. 446 § 4 k.c. w relacji do art. 448 k.c. poszerzył możliwość uzyskania zadośćuczynienia. W konsekwencji obecnie dochodzenie roszczenia o zadośćuczynienie dla najbliższych członków rodziny zmarłego może mieć miejsce w oparciu o oba przepisy.

Glosa

Glosowane orzeczenie zostało wydane na tle następującego stanu faktycznego: Sprawca wypadku komunikacyjnego, prowadząc pojazd w stanie nietrzeźwości, nie „*dostosował techniki jazdy do warunków drogowych oraz nie zachował szczególnej ostrożności podczas wyprzedzania pieszego prowadzącego rower, w następstwie czego go potrącił*”. Kierujący został skazany na karę 3 lat pozbawienia wolności, zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych na 10 lat oraz podanie wyroku do publicznej wiadomości w lokalnej gazecie. Poszkodowani – żona oraz 23-letni syn zmarłego – zwrócili się do ubezpieczyciela o przyznanie zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 4 k.c. w wysokości 40 000 zł na rzecz syna i 50 000 zł na rzecz żony oraz zwrot kosztów pochówku i pomnika. Ubezpieczyciel odmówił żądaniu z powołaniem się na brak podstawy prawnej. Sąd Okręgowy ustalił, że państwo O. byli małżeństwem przez 32 lata, mieli czworo dorosłych dzieci, dwoje usamodzielniało się, córka i syn mieszkali razem z rodzicami. Z żądaniem zapłaty zadośćuczynienia nie wystąpiła córka, jedynie dorosły syn, który korzystał ze wsparcia finansowego ojca. Dochodami rodziny były: renta zmarłego oraz zasiłek dla bezrobotnych jego żony. Po śmierci męża, powódka załamała się psychicznie, zaczęła więcej chorować i leczyć się u neurologa i laryngologa. Do chwili obecnej nie może pogodzić się ze stratą męża, towarzysza życia, który ją wspierał i utrzymywał. Po śmierci męża powódce ostatecznie wypłacana jest renta w wysokości przysługującej jej mężowi.

Odwołując się do orzecznictwa Sądu Najwyższego, Sąd Okręgowy stwierdził, że w rozpatrywanej sprawie „*zostało naruszone jedno z najważniejszych dóbr osobistych człowieka, a uszczerbek z tego wynikły jest nie do naprawienia*”. Sąd Apelacyjny w Warszawie poczynił krok naprzód – nie tylko przyznał bowiem odpowiednie zadośćuczynienie, ale przede wszystkim uznał, że dochodzenie roszczenia przez najbliższych

¹ LEX nr 1254513.

członków rodziny zmarłego może mieć miejsce w oparciu o oba przepisy (art. 446 § 4 k.c. oraz art. 448 k.c.).

Na tle przedstawionego stanu faktycznego wyłania się, szeroko dyskutowana w ostatnim czasie, problematyka istnienia dobra osobistego w postaci prawa do posiadania rodziny czy też prawa do życia w rodzinie i utrzymywania tego rodzaju więzi². Wymaga ona krótkiego przedstawienia obowiązującego stanu prawnego oraz porównania treści obu podstaw prawnych.

1. Ustawą z 30 maja 2008 r. do treści art. 446 k.c. dodano § 4, zgodnie z którym sąd może także przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę³. Wejście w życie powołanego przepisu z dniem 3 sierpnia 2008 r. powoduje, że najbliższym członkom rodziny zmarłego nie przysługuje roszczenie pieniężne za doznaną krzywdę na podstawie art. 446 § 4 k.c., gdy śmierć nastąpiła na skutek deliktu przed tą datą⁴. W prawie polskim obowiązuje zasada nieretroakcji; znowelizowany art. 446 k.c. znajduje zatem zastosowanie do zdarzeń prawnych, które zaszły po dniu wejścia w życie noweli. Miarodajna dla zastosowania unormowania nie jest przy tym data działania sprawcy, w następstwie którego doszło do powstania rozstroju zdrowia czy uszkodzenia ciała, lecz data śmierci bezpośrednio poszkodowanego. Dopiero bowiem w dniu śmierci tego podmiotu roszczenie o zapłatę zadośćuczynienia staje się wymagalne⁵.

Pośrednim skutkiem przeprowadzonej nowelizacji jest powrót do klasycznego podziału roszczeń pośrednio poszkodowanego, któremu odrębnie przyznana została możliwość żądania naprawienia szkody majątkowej (art. 446 § 1–3 k.c.) oraz szkody niemajątkowej (446 § 4 k.c.). Potwierdza ten wniosek obecna judykatura. Słusznie w wyroku z 14 kwietnia 2010 r. (I ACa 178/10) Sąd Apelacyjny w Łodzi podkreślił, że wobec dodania § 4 do art. 446 k.c., będącego podstawą do naprawienia krzywdy wyrządzonej śmiercią członka rodziny, należy przyjąć, że § 3 tego artykułu, odmiennie niż przed nowelizacją, będzie podstawą prawną do kompensaty jedynie szkody majątkowej. Roszczenie najbliższych członków rodziny zmarłego o przyznanie stosownego zadośćuczynienia pieniężnego na podstawie art. 446 § 4 k.c., które zmierza do zaspokojenia krzywdy jest też rodzajowo i normatywnie odmiennie od roszczenia o przyznanie stosownego odszkodowania z art. 446 § 3 k.c., które wymaga wykazania szkody majątkowej, polegającej na znacznym pogorszeniu sytuacji życiowej⁶.

2. Niemożność zastosowania art. 446 § 4 k.c. do zdarzeń zaistniałych przed wejściem w życie przepisu, zainicjowała pytanie o inną podstawę prawną zadośćuczynienia za doznaną krzywdę przez poszkodowanych na skutek wypadków sprzed sierpnia 2008 r. Podstawę taką mógł stanowić jedynie art. 448 k.c., który wymagał jednak wykazania generalnej przesłanki potrzebnej do jego zastosowania, czyli wskazania dobra osobistego, które zasługuje na ochronę. Pierwszym orzeczeniem wskazującym na istnienie dobra osobistego „w postaci prawa do życia w związku małżeńskim, posiadania ojca, życia w pełnej rodzinie, w której mąż matki jest ojcem jej dzieci” jest wyrok Sądu Apela-

² Tak omawiane dobro zostało nazwane przez Sąd Najwyższy w jednym z ostatnich orzeczeń – wyroku z 15 marca 2012 r. (I CSK 314/110).

³ Dz. U. Nr 116, poz. 731.

⁴ Wyrok SN z 10 listopada 2010 r. (II CSK 248/10); wyrok SN z 25 maja 2011 r. (II CSK 537/10).

⁵ Wyrok SA w Lublinie z 7 lipca 2009 r. (II Aka 44/09).

⁶ Wyrok SN z 21 października 2009 r. (I PK 97/09).

cyjnego w Gdańsku z 14 grudnia 2007 r. (I ACa 1137/07). Teza powołanego orzeczenia budzi uzasadnione wątpliwości, w tym nasuwa pytanie, czy analogiczne prawo przysługuje dziecku, które nie wychowywało się „w pełnej rodzinie” i utraciło jedno z rodziców, zwłaszcza tego rodzica, którego obowiązki ograniczały się do dostarczania środków utrzymania. Pomimo tych zastrzeżeń, Sąd Najwyższy w wyroku z 14 stycznia 2010 r. (IV CSK 307/09) uznał, że „spowodowanie śmierci osoby bliskiej może stanowić naruszenie dóbr osobistych członków rodziny zmarłego i uzasadniać przyznanie im zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c.” Charakterystyczne jest, że w uzasadnieniu orzeczenia użyta została liczba mnoga, chociaż prawo polskie nie zna zbiorczej kategorii określonych dóbr osobistych. Przeciwnie, każdy uprawniony musi odrębnie wykazać naruszenie konkretnego dobra osobistego. Analogiczne zapatrywanie przyjął Sąd Najwyższy w wyroku z 11 maja 2011 r. (I CSK 621/10), w którym wskazał, że wprowadzenie do art. 446 – § 4 k.c. doprowadziło jedynie do „zmiany w sposobie realizacji roszczenia przez skonkretyzowanie osób uprawnionych do jego dochodzenia oraz przesłanek jego zastosowania” oraz w wyroku z 25 maja 2011 r. (II CSK 537/10), w którym uznał, że więź między rodzicami a dzieckiem jest wartością niematerialną „własną” rodziców. W jednym z ostatnich orzeczeń Sąd Najwyższy potwierdził, że można przyznać najbliższemu członkowi rodziny zmarłego zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę na podstawie art. 448 k.c. w związku z art. 24 k.c. także wtedy, gdy śmierć nastąpiła przed dniem 3 sierpnia 2008 r. wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia⁷. We wszystkich analizowanych stanach faktycznych judykatura przyjmowała istnienie prawa do życia w rodzinie, gdy z roszczeniem o wypłatę zadośćuczynienia występowali rodzice w przypadku śmierci dziecka lub odwrotnie, dzieci – w razie śmierci jednego z rodziców oraz w relacjach pomiędzy małżonkami.

Należy jednak zauważyć, że odmienne stanowisko wyraził Sąd Apelacyjny w Poznaniu, który w wyroku z 15 kwietnia 2010 r. (I ACa 207/10) stwierdził, że utrata osoby bliskiej przez zawinione zachowanie sprawcy zdarzenia mieści się w kategoriach ograniczenia praw niematerialnych człowieka, jednakże nie stanowi takiego naruszenia prawa osobistego – prawa do życia w pełnej rodzinie, które podlega ochronie w aspekcie art. 24 k.c., i co za tym idzie, nie podlega wyrównaniu krzywdy przez zastosowanie art. 448 k.c. Podobny pogląd wyraził Sąd Apelacyjny w Poznaniu we wcześniejszym wyroku z 12 czerwca 2007 r. (I ACa 357/07).

3. Możliwość zastosowania art. 448 k.c. do roszczeń osób pośrednio poszkodowanych, których potencjalne dobro osobiste do więzi rodzinnej zostało naruszone oraz zadośćuczynienia z art. 446 § 4 k.c. powoduje powstanie wielu wątpliwości związanych z wyznaczeniem zakresu obu przepisów.

Po pierwsze, w art. 446 § 4 k.c. oraz w art. 448 k.c. odmiennie został określony **podmiotowy zakres osób uprawnionych**. Zgodnie z treścią art. 446 § 4 k.c., roszczenie o zapłatę zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę przysługuje najbliższemu członkowi rodziny zmarłego. Wskazany katalog osób uprawnionych nie został precyzyjnie określony, biorąc jednak pod uwagę, że ustawodawca posługuje się podobnym pojęciem jak w § 3 art. 446 k.c., można odwołać się do wypracowanej na gruncie tego przepisu wykładni omawianego terminu. Z pewnością zakres pojęcia „najbliższy członek rodziny” jest znacznie węższy niż „osoby bliskiej” z § 2 tego przepisu.

⁷ Uchwała SN z 13 lipca 2011 r. (III CZP 32/11).

W przypadku art. 448 k.c. z roszczeniem może wystąpić każdy, kogo dobro osobiste zostało naruszone. Uprawnienie to przysługuje zresztą nie tylko osobom fizycznym, ale także osobom prawnym⁸. Potencjalny krąg podmiotów uprawnionych na podstawie art. 448 k.c. jest zatem szerszy niż osób wskazanych w art. 446 k.c. Wprowadzając *expressis verbis* uprawnienie na rzecz określonych osób poszkodowanych ustawodawca zmieniałby jednocześnie ich zakres podmiotowy. Prawo żądania zadośćuczynienia za doznaną krzywdę zostałyby przyznane węższej kategorii osób niż przed nowelą z 30 maja 2008 r., co *de facto* prowadziłyby do ograniczenia, a nie rozszerzenia zakresu udzielonej ochrony. Na podstawie art. 448 k.c. zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę mogłyby dochodzić różne osoby bliskie, nie tylko najbliższy członek rodziny zmarłego.

Po drugie, podmioty wskazane w hipotezie art. 446 k.c. mają status pośrednio poszkodowanych, natomiast osoby dochodzące swoich roszczeń z powodu naruszenia ich więzi rodzinnej na skutek śmierci osoby bliskiej na podstawie art. 448 k.c. byłyby traktowane jako podmioty bezpośrednio poszkodowane. Kwalifikacja ta nie jest bez znaczenia z punktu widzenia pozycji prawnej obu kategorii uprawnionych. Wskazany dualizm powodowałby, że te same osoby dochodząc zwrotu kosztów leczenia i pogrzebu, renty czy jednorazowego odszkodowania miałyby status pośrednio poszkodowanych; natomiast wnosząc o zasądzenie zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. byłyby traktowane jako podmioty bezpośrednio poszkodowane, chociaż opierałyby swoje roszczenia na tej samej podstawie faktycznej – śmierci osoby bliskiej. Przy takim rozróżnieniu kolejną komplikacją byłoby ustalenie, jaki wpływ na możliwość przyznania zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c., z powodu naruszenia dobra osobistego w postaci prawa do posiadania rodziny, miałyby ewentualne **przyczynienie się zmarłego do powstania lub zwiększenia rozmiarów szkody**. Zgodnie z przyjętym w nauce prawa cywilnego stanowiskiem, przyczynienie się bezpośrednio poszkodowanego powinno być uwzględnione w przypadku dochodzenia roszczeń przez pośrednio poszkodowanego na podstawie art. 446 k.c. Jako główny argument przemawiający za takim rozwiązaniem wskazuje się, że sytuacja osób bliskich w procesie powinna być w zasadzie taka sama, jaką miałby bezpośrednio poszkodowany w razie przeżycia nieszczęśliwego wypadku⁹. Takie zapatrywanie przemawia też za koncepcją szczególnego związku pomiędzy zachowaniem bezpośrednio poszkodowanego a sytuacją prawną pośrednio poszkodowanych, w konsekwencji pomiędzy zakresem przyznanych im roszczeń¹⁰. W przypadku realizacji roszczenia na podstawie art. 448 k.c. wylaniałoby się pytanie, czy zachowanie bezpośrednio poszkodowanego (zmarłego na skutek wypadku) może mieć wpływ na sytuację innego bezpośrednio poszkodowanego (wskazującego na naruszenie **jego** dobra osobistego). Istnienie takiego powiązania wydaje się co najmniej dyskusyjne.

Na uwagę zasługuje ponadto odmienny zakres dyspozycji obu przepisów. Przepis art. 446 § 4 k.c. będzie właściwy w przypadku **śmierci bezpośrednio poszkodowanego na skutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia**. Nadal przeważa przy tym stanowisko, przyznające pośrednio poszkodowanym przewidziane w art. 446 k.c. roszczenia w przypadku tzw. odpowiedzialności deliktowej lub chociażby w razie powstania szkody na osobie. Artykuł 448 k.c. dotyczy każdego naruszenia dóbr

⁸ Wyrok SN z 24 września 2009 r. (III CSK 126/08).

⁹ A. Ohanowicz, *Glosa do orzeczenia Sądu Najwyższego z 30 stycznia 1967 r.*, NP 1967, nr 11, s. 1518.

¹⁰ M. Serwach, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 29 października 2008 r.*, IV CSK 228/08, Prawo Asekuracyjne 2010, nr 3, s. 68.

osobistych, niezależnie od jego przyczyny. W najnowszej nauce prawa cywilnego przyjmuje się, że może ono nastąpić zarówno na skutek czynu niedozwolonego, jak i niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania¹¹.

Dodatkowo, nie zostało wyjaśnione, czy prawo do więzi rodzinnej może przysługiwać tylko w związku ze śmiercią poszkodowanego, czy także w razie wystąpienia innych okoliczności. Zwolennicy takiej koncepcji mogliby bronić błędnego twierdzenia, że omawiane dobro osobiste zostaje naruszone także wtedy, gdy „bezpośrednio poszkodowany” w wypadku jest sparaliżowany, trwale niezdolny do pracy, na skutek określonego uszczerbku nie może aktywnie uczestniczyć w życiu swojej rodziny. Czy jego prawo do więzi rodzinnej również zostało naruszone? W razie pozytywnej odpowiedzi na tak postawione pytanie należałoby przyjąć, że na skutek jednego działania sprawcy szkody może być naruszone zarówno dobro osobiste poszkodowanego w wypadku, który nie może aktywnie uczestniczyć w życiu swojej rodziny, jak i innych jej członków, których „więź rodzinna” ulega pogorszeniu, a więc doznają oni krzywdy z tego tytułu. Spowodowałoby to znaczne zwiększenie odpowiedzialności sprawcy, a nawet potencjalne zgłaszanie „nowych roszczeń” co do „starych” zdarzeń aż do upływu terminu przedawnienia.

Po trzecie, art. 446 k.c. pozwala na dochodzenie roszczeń przez osoby pośrednio poszkodowane w sytuacji, gdy **sprawca szkody odpowiada na zasadzie winy, jak i na zasadzie ryzyka czy zasadzie słuszości**. Przepis ten stanowi także podstawę dochodzenia roszczeń bezpośrednio od ubezpieczyciela odpowiedzialności cywilnej ubezpieczonego sprawcy szkody (art. 446 k.c. w związku z art. 822 § 4 k.c. lub art. 446 k.c. w związku z art. 19 u.u.o.¹²). Natomiast według przeważającego stanowiska doktryny, art. 448 k.c. wymaga wykazania winy sprawcy naruszenia dobra osobistego¹³. Podobnie, Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 10 czerwca 2011 r. (VI ACa 84/11) wskazał, że art. 448 k.c. znajduje zastosowanie tylko w razie zawinionego naruszenia dóbr osobistych, przy czym każdy stopień winy, także wina nieumyślna, może uzasadniać uwzględnienie roszczenia o zasądzenie zadośćuczynienia na rzecz poszkodowanego, jak i roszczenia o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.

W konsekwencji, w jednej z najbardziej typowych sytuacji, gdy śmierć osoby bliskiej nastąpiła na skutek wypadku komunikacyjnego, wystąpienie z roszczeniem o ochronę dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej, czyniłoby koniecznym wykazanie winy posiadacza pojazdu, który na mocy art. 436 k.c. odpowiada na zasadzie ryzyka. Powstałby też problem, czy roszczenie o zadośćuczynienie w ogóle powinno być kierowane do posiadacza pojazdu, jeśli nie jest on bezpośrednim sprawcą szkody. *De facto* dobro osobiste zostało naruszone przez kierującego, który nie zawsze jest posiadaczem pojazdu¹⁴.

¹¹ M. Safjan, *Naprawienie krzywdy niemajątkowej w ramach odpowiedzialności ex contractu*, (w:) *Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci prof. Adama Szpunara*, Kraków 2004, s. 275.

¹² Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (tekst jedn. Dz. U. z 2013 r. poz. 392); dalej: u.u.o.

¹³ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2010, s. 269 oraz powołana tam literatura; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 211.

¹⁴ Takie zapatrywanie przyjął jednak Sąd Najwyższy w wyroku z 20 grudnia 2012 r. (III CZP 93/12), w którym stwierdził, że art. 34 ust. 1 ustawy z 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, UFG i PBUK – w brzmieniu sprzed 11 lutego 2012 r. – nie wyłączał z zakresu ochrony ubezpieczeniowej zadośćuczynienia za krzywdę osoby, wobec której ubezpieczony ponosił odpowiedzialność na podstawie art. 448 k.c.

4. Przyznanie każdej osobie bliskiej dobra osobistego w postaci prawa do życia w rodzinie czy też w postaci więzi rodzinnej (art. 24 k.c.) rodzi ponadto pytanie, czy uprawnienie to będzie przysługiwać także tym podmiotom, które uzyskały już odpowiednią sumę pieniężną tytułem zadośćuczynienia za krzywdę, jakiej doznały na skutek śmierci bezpośrednio poszkodowanego. Fakt otrzymania zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 4 k.c. nie może przecież oznaczać, że osobom tym nie przysługuje już omawiane dobro osobiste i prawna możliwość jego ochrony. Przeciwnie, pośrednio poszkodowanym także należy przyznać prawo do życia w pełnej rodzinie czy prawo do więzi emocjonalnej z innymi członkami rodziny. Czy zatem wprowadzenie wyraźnego unormowania miałyby prowadzić do powstania po ich stronie podwójnego roszczenia: do żądania zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. oraz zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 4 k.c.? Jestem przekonana, że intencją ustawodawcy nie było przyznanie tym podmiotom prawa do „podwójnego zadośćuczynienia”, lecz nowego uprawnienia. Krzywda wywołana śmiercią osoby bliskiej jest bowiem jedna.

Problematyka kumulacji roszczeń o zadośćuczynienie była już rozpatrywana na gruncie art. 445 k.c. oraz art. 448 k.c. Wydaje się, że większość przedstawicieli nauki prawa cywilnego opowiada się przeciwko dopuszczalności komasacji zadośćuczynienia z art. 445 k.c. oraz art. 448 k.c.¹⁵ Należy zgodzić się ze stanowiskiem, że przewidziane w art. 448 k.c. świadczenia pozostają w stosunku alternatywy rozłącznej, nie można zatem żądać jednego i drugiego¹⁶. W analizowanej sytuacji najbliższych członków rodziny bezpośrednio poszkodowanego potencjalna kumulacja roszczeń o zadośćuczynienie mogłaby być potrójna, gdyby na skutek jego śmierci doszło do powstania rozstroju zdrowia uprawnionego w postaci depresji, nerwicy czy bezsenności. Wówczas należałoby dokonać wyboru pomiędzy roszczeniem o zadośćuczynienie z art. 445 k.c., roszczeniem o ochronę dobra osobistego z art. 448 k.c. oraz uprawnieniem do żądania zadośćuczynienia za krzywdę powstałą na skutek śmierci najbliższego członka rodziny z art. 446 § 4 k.c. Przy takim ujęciu kolejnym zagadnieniem byłoby ustalenie, czy możliwe jest obecnie zasądzenie zadośćuczynienia dla najbliższego członka rodziny za naruszenie jego dobra osobistego na wskazany cel społeczny (art. 448 k.c.), a jednocześnie żądania odpowiedniej sumy pieniężnej za doznaną krzywdę spowodowaną śmiercią bezpośrednio poszkodowanego na swoją rzecz na podstawie art. 446 § 4 k.c. Wydaje się, że taki zbieg roszczeń o zadośćuczynienie jest nie tylko niezasadny, ale przede wszystkim jego przyjęcie mogłoby doprowadzić do tego, że roszczenie o naprawienie szkody niemajątkowej stałoby się kluczowym roszczeniem osób bezpośrednio i pośrednio poszkodowanych, podczas gdy decydujące znaczenie przypisywane było dotychczas obowiązkowi naprawienia szkody majątkowej w postaci wypłaty odszkodowania w odpowiedniej wysokości lub dostarczania środków utrzymania w postaci renty. Istotne znaczenie ma tu też zasada pełnego odszkodowania. Przeciwnie – jak się wydaje – zapatrywanie wyraził Sąd Apelacyjny w głosowanym orzeczeniu. Należy jednak zauważyć, że teza orzeczenia nie jest jednoznaczna, trudno wskazać, czy sąd dopuścił zastosowanie obu przepisów jednocześnie, czy też według wyboru uprawnionego. W każdej z powołanych alternatyw wyrażone przez sąd stanowisko nie zasługuje na aprobatę.

¹⁵ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 218 i n.; Z. Radwański, *Roszczenie o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na rzecz PCK w razie umyślnego naruszenia dóbr osobistych*, RPEiS 1968, nr 3, s. 167; S. Garlicki, *Odpowiedzialność cywilna za nieszczęśliwe wypadki*, Warszawa 1971, s. 462.

¹⁶ A. Mączyński, *Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę spowodowaną naruszeniem dobra osobistego. Geneza, charakterystyka i ocena obowiązującej regulacji*, *Odpowiedzialność cywilna, Księga pamiątkowa ku czci A. Szpunara*, Kraków 2004, s. 243.

5. Nie można też zgodzić się z twierdzeniem wyrażonym w głosowanym orzeczeniu, zgodnie z którym różnicowanie sytuacji poszkodowanych przed wejściem w życie art. 446 § 4 k.c. i po jego wprowadzeniu „*jest niezgodne ze wzorcem konstytucyjnej równości obywateli wobec prawa*”. Nie ulega wątpliwości, że uchwalenie nowych przepisów może prowadzić do zróżnicowania pozycji prawnej poszczególnych podmiotów. Konsekwencje tego rodzaju mają miejsce w wielu przypadkach, nie tylko w odniesieniu do osób pośrednio poszkodowanych. Tytułem przykładu, odmiennie będzie kształtować się termin przedawnienia roszczeń odszkodowawczych z tytułu czynów niedozwolonych po wprowadzeniu art. 442¹ k.c.¹⁷ Przepis ten nie tylko bowiem zakłada, że w razie wyrządzenia szkody na osobie przedawnienie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem lat trzech od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i osobie zobowiązanej do jej naprawienia (§ 3); ale wprowadza nowe rozwiązania w stosunku do osób małoletnich (§ 4). W konsekwencji uprawnionym, których roszczenia nie uległy przedawnieniu w dniu wejścia w życie wskazanej zmiany kodeksu cywilnego, będą przysługiwały dłuższe terminy przedawnienia roszczeń odszkodowawczych.

Zróżnicowanie sytuacji prawnej poszczególnych podmiotów może być wynikiem zarówno znowelizowania poprzednio obowiązujących regulacji, jak i wprowadzenia nowych, nieznanych dotychczas prawu polskiego. Przykładem takiego unormowania jest nowelizacja ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta z 28 kwietnia 2011 r. przewidująca od 1 stycznia 2012 r. odpowiedzialność za zdarzenia medyczne oraz wzorowane na modelu szwedzkim ubezpieczenie na rzecz pacjenta¹⁸. Przyznaje ona pacjentom uproszczony tryb dochodzenia roszczeń przed komisjami wojewódzkimi do spraw orzekania o zdarzeniach medycznych. Dodatkowo wprowadzanie kolejnych obowiązkowych ubezpieczeń z tytułu zdarzeń medycznych jest klasycznym przykładem regulacji zmieniających sytuację zarówno pacjenta, jak i ubezpieczonego lub nieubezpieczonego szpitala¹⁹. Pacjent, który po 1 stycznia 2012 r. doznał szkody na skutek wystąpienia zdarzenia medycznego w szpitalu będzie w lepszej sytuacji prawnej niż pacjent, który na skutek analogicznego wypadku doznał szkody przed tym terminem. Decyzja ustawodawcy o zwiększeniu zakresu udzielonej ochrony zawsze powoduje, że osoby dotknięte określonym zdarzeniem sprzed wprowadzenia odpowiedniego przepisu są w innej sytuacji niż przed jego obowiązywaniem.

Z uzasadnienia głosowanego orzeczenia wynika także pewnego rodzaju niekonsekwencja. Sąd Apelacyjny wskazuje bowiem, że poprzez dodanie do art. 446 – § 4 k.c. ustawodawca uzupełnił „istniejącą lukę w prawie” w związku z sygnalizowaną przez Rzecznika Praw Obywatelskich niedostateczną ochroną rodzin ofiar wypadków. Następnie stwierdza, że wprowadzenie art. 446 § 4 k.c. doprowadziło jedynie do zmiany sposobu realizacji roszczenia przez skonkretyzowanie osób uprawnionych do jego dochodzenia oraz przesłankę jego zastosowania. Czy w takim razie – według Sądu Apelacyjnego – ustawodawca wprowadził nowe rozwiązanie niwelujące powołaną lukę w prawie, czy jedynie potwierdził i doprecyzował istniejące wcześniej uprawnienia poszkodowanych? Nie można uściślić rozwiązań, które wcześniej nie obowiązywały; przepis art. 446 § 4 k.c. stanowiłby w pewnym zakresie *superfluum* ustawowe.

¹⁷ Art. 442¹ k.c. został dodany ustawą z 16 lutego 2007 r. (Dz. U. Nr 80, poz. 538), która weszła w życie 10 sierpnia 2007 r.

¹⁸ Dz. U. Nr 113, poz. 660.

¹⁹ Brak ubezpieczenia z tytułu zdarzeń medycznych oznacza bowiem dla szpitala obowiązek samodzielnego zaspokojenia roszczeń pacjenta.

W konkluzji, nie sposób zgodzić się ze stwierdzeniem, że dodanie do art. 446 k.c. – § 4 jest jedynie wyrazem woli ustawodawcy potwierdzenia dopuszczalności dochodzenia zadośćuczynienia na gruncie przepisów obowiązujących przed wejściem w życie tego przepisu. W obecnie obowiązującym stanie prawnym nastąpiło zwiększenie katalogu roszczeń przyznanych osobom pośrednio poszkodowanym. Gdyby stosowanie przepisów dotyczących ochrony dóbr osobistych należało rozszerzyć, obejmując nimi osoby bliskie bezpośrednio poszkodowanego, który zmarł na skutek czynu niedozwolonego popełnionego przez inną osobę, racjonalny ustawodawca nie dokonywałby zmiany art. 446 k.c. Należy raczej przyjąć, że wprowadził nowe rozwiązanie, przyznając kolejne uprawnienie najbliższemu członkowi rodziny zmarłego. Przed wprowadzeniem art. 446 § 4 k.c. nie wskazywano na istnienie dobra osobistego w postaci prawa do posiadania rodziny. Dopiero uchwalenie wskazanego przepisu uwidoczniło odmienną sytuację prawnej poszkodowanych sprzed 3 sierpnia 2008 r. i po tej dacie. Trudno nie oprzeć się wrażeniu, że omawiana nowelizacja spowodowała *de facto* poszukiwanie podstawy prawnej dla przyznania roszczenia o wypłatę zadośćuczynienia na tle poprzednio obowiązujących przepisów. Tym bardziej nie znajduje usprawiedliwienia zasądzenie dwóch zadośćuczynień na podstawie art. 446 § 4 k.c. oraz art. 448 k.c., skoro mamy do czynienia z jedną krzywdą wywołaną utratą osoby bliskiej. Nie można rozdzielać obu przypadków, wskazując na konieczność naprawienia szkody niemajątkowej wywołanej śmiercią najbliższego członka rodziny oraz naprawienia „innej” szkody niemajątkowej wywołanej naruszeniem dobra osobistego w postaci prawa do więzi rodzinnej utraconej na skutek tego samego zdarzenia. W skrajnym przypadku mogłoby bowiem dojść nie tylko do kumulacji zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 4 k.c. oraz art. 448 k.c., ale też konieczności wypłaty zadośćuczynienia na rzecz bezpośrednio poszkodowanego z art. 445 k.c., a nawet z art. 448 k.c. w przypadku, gdy poszkodowany po wypadku zmarł pozostawiając pośrednio poszkodowanych, którzy jednocześnie wykazali naruszenie ich dobra osobistego w postaci prawa do posiadania rodziny.

Przewidziany w art. 23 k.c. katalog dóbr osobistych ma charakter otwarty. Nie oznacza to jednak, że każde naruszenie sfery uczuć czy odczuć danej osoby stanowi naruszenie jej dobra osobistego. Jak wskazywał A. Szpunar, „*należy ostrzec przed nadużywaniem art. 448 k.c. w praktyce. Chodzi o to, żeby przepis ten nie stał się źródłem nowej choroby w tej dziedzinie polegającej na zupełnej niepewności co do stanu prawa*”²⁰.

²⁰ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 216.